

Апологети писаризму
Микола Хвильовий

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ #1

«Апологети писаризму» Миколи Хвильового – один з публіцистичних творів, у якому автор висловлює свої погляди на проблему масової літератури та інтелігенції***. Найвідомішими творами автора є новели «Я (Романтика)», «Кіт у чоботях», «Арабески», «Мати», «Редактор Карк», «Свиня», «Ревізор», «Повість про санаторійну зону», незакінчений роман «Вальдшнепи». Микола Хвильовий (справжнє ім'я Микола Фітільов) – талановитий український письменник, майстер психологічної новели з елементами романтизму та імпресіонізму.

Микола Хвильовий

АПОЛОГЕТИ ПИСАРИЗМУ

До проблем культурної революції

I

Здається, Гінденбург сказав: «Стратегія – річ велика, але той переможе, кому будуть міцніші нерви». Це – так. Це – як правило. І ми це завжди пам'ятаємо. Отже, і тепер, коли нашу фортецю атакують з кількох боків, коли ми навіть не встигаємо відповідати на всі ті чистоплотні й нечистоплотні брошури й статті, що ними обстрілюють нас, – тепер ми, як-то кажуть, беремо себе в руки і спокійно продовжуємо наступ.

По-перше, не треба повторюватись, по-друге, не треба чіпати дрібничок. Треба бити в саму суть. Ми підійшли до того відповідального моменту, коли боротьба на літературному фронті вступає в нову фазу свого розвитку і набирає суто політичного характеру. В той час, як в Росії аналогічна дискусія допіру розпочинається[1 – Див. останні числа «Журналіста» й «Красной нови».], на Україні, в силу багатьох причин, вона підійшла вже до одного із своїх логічних етапів. Отже, зробимо деякі висновки.

Почнемо з пана Донцова, з того самого Донцова, що, як відомо, найрозумніший і найпослідовніший серед українських фашистів. Спитаємо його, як він дивиться на сьогоднішні пертурбації на Великій Україні.

«Ми маємо очі, звернені на Схід. Та не бачимо зовсім нічого, окрім «фактів», нових молдавських республік тощо, себто лише прояви офіційного

життя знаходять у нас відгомін. А шкода! Бо те, що тепер укриті[2 - Курсив наш.] на тамтім березі[3 - На радянському себто.], сто разів цікавіш від усяких українізацій. Маємо діло з духовним здвигом серед українства, глибоким і вагітним необчисленими наслідками»[4 - Підкреслення автора.]

Так пише пан Донцов у своїй останній статті «Українсько-совітські псевдоморфози»[5 - ЛНВ. - 1925. - № 12 (приміт. упор.)], що з неї так вдало, аж плакати хочеться[6 - Про це поговоримо далі.], цитує наша добра й хороша голова з київського «Плугу».

Виходить, ми не помилились. Оббиваючи пороги ЦК Компартії і притягуючи його увагу до цього самого «здви́гу», ми, по суті, виконували партнагрузку. Отже, будьмо насторожі! - caveant consules! - скрикнуть і ідеологи масовізму, які «завсегда хочуть показати свою образованість» і завжди попадають пальцем в небо[7 - Пригадаймо хоч би оте знамените «horribile dictu» - з «першого шмата».]

Але, може, ми все-таки помиляємось? Може, Донцов, стежачи за нами з «прекрасного дальока», прибiльшив трохи? Може, ми ще не підійшли до того логічного етапу, що про нього ми згадали вище?

На всі ці запитання відповідає нам «другий шмат дискусійної відповіді», написаний тов. Пилипенком і вміщений в трьох номерах «Культури і побуту». Коли «перший шмат» можна було назвати шматом гнилої ковбаси[8 - Висловлюючись різко.], то другий має характер чіткого меморандума, поданого вмілою[9 - Коли взяти на увагу нашу малокультурність.] і рішучою рукою. З нього ми й довідуємось, що ніхто з нас не помиляється - ні ми, ні Донцов. Небезпека росте і набирає своїх логічних розмірів. Той неприхований куркулячий цинізм, який хитренько наглядає з останньої статті тов. Пилипенка, говорить, що лідерові селянського масовізму треба трохи полікуватись і залишити, хоч би на деякий час, літературну арену. В протилежному разі він зовсім зіб'є з пантелику молодь і поведе її до провалля. Єсть два ухили: один - в махаївщину, другий - в куркулізм. В умовах української дійсності перший із ухилів майже не знаходить ґрунту. Зате другий - завжди й хутко може розквітнути. І... він уже цвіте.

Кожний із активних громадян нашої республіки, як говорить елементарна політграмота, одбиває настрої певних соціальних класів чи то прослойок. Але скільки політичну активність в умовах диктатури пролетаріату може виявити вовсю, до отказу тільки пролетаріат, стільки інші класи і прослойки шукають виходу своїй політичній активності через представників цього ж пролетаріату. Одного прекрасного ранку кожний із нас, комуністів, може опинитися в ролі представника зовсім не того класу, який він хоче репрезентувати. І в цьому, до речі, нічого нема дивного: всі ми - звичайні люди, а епоха наша надзвичайно складна. Треба тільки своєчасно поставити діагноз і в останній момент припинити рух вібріонів, що з'їдають те чи інше тіло. В даному разі останній момент ми розуміємо саме сьогодні, коли тов. Пилипенко, несвідомо одбиваючи настрої столипінських «отрубів», показав уже нам, як виріс за час непу куркуль і як ми мусимо реагувати на його вимоги.

Отже, наша дискусія йшла по правдивому шляху. Вона вперше почала вияснити ті сховані соціальні процеси, які породжено було непом на Україні, бо вона примусила кожну із сторін висловитись до кінця. Даремно галасували і

галасують деякі люди: «припиняйте лайку». В тім-то й річ – не лайка це! Це сутичка двох соціальних сил, що про них ми вже писали. Звичайно, тут не без особистих гонорів, але – що робити! – так завжди було і так завжди буде. Принципові розходження ніколи не уникали дрібного себелюбства, і це, коли хочете, цілком природно. Дискусію ведуть люди, а «людина є людина», як говорить персонаж із «Санаторійної зони», присвяченої Пилипенкові.

Як відомо, і наша боротьба почалася з того, що якийсь «енко» вилаяв поему «Я». Наш друг Хвильовий «образився» й пішов у контратаку. Спалахнула баталія. Чим вона скінчиться – поки що невідомо. Але, підсумовуючи, треба сказати: з першої завзятої сутички вийшли переможцями ми. Це констатують два таких приемних факти. Перший – наш особистий гонор примусив вийти на чисту воду, так би мовити, підсвідомі і – тим самим закулісні думки наших супротивників[10 – Про ці думки річ буде далі.] і другий – той же особистий гонор привів деяких «бійців» стривоженої «Просвіти» до стану цілковитої розгубленості. Це посвідчує хоч би та ж кримінальна справа з літератором Миколою Хвильовим, особою темною і таємною[11 – Про цю «кримінальну справу» ми будемо говорити в другому розділі.].

А втім, «прошу пробачення в читачів[12 – Рефрен Пилипенків.] за цей полемічний відступ і вертаю до теми».

Вже в першій своїй статті в «Камо грядеши» ми підкреслювали класовий характер наших розходжень, висунувши тезу про Європу й «Просвіту» і заявивши в тій же статті, що пора вже нам подумати про наслідки українізації і про ідеологічні впливи куркульні. Така постановка питання страшенно не подобалась тов. Пилипенкові, бо вона примушувала його висловитись до кінця. Він же цього не хотів, і зовсім не «через надзвичайну цнотливість того часу»[13 – Як це він пише у своєму «другому шматі».], часи ці були для всіх нас однакові, а тому що розумів: сказати щось про мистецтво – нема пороку, сказати ж щось певне про ідеологічний зміст наших суперечок – небезпечно. Він інстинктивно відчував, що послідовність може привести його до несподіваних висновків. Так він і написав напередодні випуску свого знаменитого меморандуму:

«Отож, кінчаючи, чую неминучу поразку. Може, на другий раз краще витанцюється. Цей шмат щось не тее, і все класи та класи. Обридло...»

«На другий раз» «витанцювалось», але витанцювалась, як ми побачимо далі, своєрідна програма, що її ми так довго чекали. Саме так і мусило бути: «література є свічадо, в яким тремтить ритм національної душі», – говорить пан Донцов і говорить цілком справедливо. Отже, коли ми внесемо до цієї формули свої корективи[14 – Мовляв, ця душа не є вже моноліт.], то вийде, що кожна частина, поділившись, затремтіла по-своєму. І наше завдання – пильно спостерігати всі ці тремтіння і не довіряти їм навіть тоді, коли вони одного, хоч би й комуністичного, походження. Тут відповідь дуплетом: і Шупакові, і Пилипенкові, які гніваються, що їх Хвильовий криє «матом»[15 – Очевидно, заслужили, друзі!]. І коли він не криє тим же «матом» хоч би того ж Донцова, то, мабуть, зовсім не тому, що останній сказав йому кілька компліментів. Тут «характерність» дуже простенька: коли треба буде і будуть на те можливості – будьте покійні, – ми найдемо місце не одному пану Донцову у «штабі Духоніна», але ми також уміємо й поважати розумних ворогів.

А втім, до справи. Всю нашу енергію присвяtimo сьогодні трьом: С. Пилипенкові, С. Щупакові і К. Буровієві. Оскільки ж тов. Пилипенко є все-таки центром всього цього руху, – перше слово йому й про нього.

II

Що ж таке мистецтво?

В вопросах, касающихся развития идеологий, самые лучшие знатоки экономической структуры общества окажутся подчас бессильными, если не будут обладать некоторым особым дарованием, именно художественным чутьем.

Г. Плеханов

Назва статті така: «Проблема організації літературних сил», «Другий шмат[16 – Чому не клопоть або галушка? – М. Х.] дискусійної відповіді». Автор – відомий плужанський ідеолог т. С. Пилипенко. Написано статтю з композиційного боку не зовсім вдало: розхристано[17 – Це і сам її творець визнає.], а поділяється вона на, так би мовити, три частини. В першій – наш лідер вияснює свої погляди на мистецтво, в другій – поставлено проблему організації літературних сил, в третій – політичні міркування й відповідні висновки в зв'язку з «кризою». Все це – повторюємо – не систематизовано, так що малодосвідчений читач буде тут плутатись in infinitum[18 – Безконечно (латин.)].

Отже, подивимось, що там написано, і подивимось, чи не помиляємось ми, ставлячи так різко питання. Може, і справді тов. Пилипенко «поволі зрікається своїх поглядів»[19 – «Я поволі частково, – пише він у другому «шматі», – зрікаюсь деяких своїх поглядів під обстрілом супротивників».]

Як пам'ятають наші читачі, ватажок масовізму починає свою історичну статтю обіцянкою «рухати життя вперед», «бути його, життя, активним чинником», «дивитись на його перспективи», «кликати кудись далі, до кращого на думку автора»[20 – Прямо-таки до «невідомих обріїв».] , кликати навіть... «до нового». Словом, романтика «першого сорту». Більше того: він погоджується, що «неминучі у нас організаційні зміни».

Це говорить в ньому революціонер – та людина, яка ще не розгубилась і відчуває на собі директиви пролетаріату.

Але в той же момент осередок[21 – Той самий, що визначив свідомість.], як Мефістофель, нашіптує: «що ти, брате, не туди попав!» І Пилипенко пише:

«Тут же мушу попередити читачів: я не пропоную чогось нового».

Логіка, як бачите, не витримує критики, але філософія епохи тут як тут. І автор статті «Дайте слово» зовсім не «дурно гадає, що навіть твердокам'яний папаша опустив руки і не знає, як бути». Звичайно,

«поважати і вслухатись в слова товариша завжди треба», звичайно, «історія потім розсудить і вкаже помилки кожного», але тепер, сьогодні, ми муси о констатувати, що тов. Пилипенко під натиском міцного куркуля цілком розгубився, загубив революційні перспективи і ніяк не хоче «перешиковуватись». Треба щось одне: або нове, або старе. Або – або – іншого виходу нема і не може бути. В першому «шматі»[22 – Таки гнилоі.] ковбаси наш друг називає нас «братами»[23 – «Теж зарозумілість»: наче піп з автокефалії.], вважає нас і себе «будівниками однієї культури». Здавалось би, «перешиковуватись» внутрі цієї культури в певний час не тільки можна, але й «должно»[24 – Мовляв, «організаційні зміни неминучі».]. Чому ж тоді він так турбується:

«Справа надто серйозна, щоб дозволити собі кидатись на якесь гасло[25 – Літакадемії, гуртки культурної самоосвіти і т. д.]».

Хіба наша літакадемія не стоїть на постулатах Компартії? Хіба гуртки мистецької самоосвіти ми гадаємо віддати якомусь сторонньому елементу? Хіба ми вже не «брати» сьогодні? Га? Де ж тут логіка, шановний Сергію Володимировичу?

А логіка тут есть, і «справа дійсно серйозна», бо наші розходження ідеологічні[26 – Ви цілком справедливо думаете.], і вже ми не «брати» з вами, доки ви не зрозумієте, що попали в лабеті глитая. Найдемо в собі мужність сказати це, як найдемо далі вмілість «доказати» цю просту й ясну істину.

Отже, покиньмо «киви-морги» на «надзвичайну люб'язність попутників»[27 – Також люб'язність і в Пилипенка є, тільки до «захеканців».], не будемо говорити про «презирство до комуністів»[28 – Таке презирство і в Пилипенка є, тільки до комуністів із ВАПЛІТЕ.], про «Маланюків та Донцових, які руки потирають з нашої склоки»[29 – Оскільки це не склака, то й хай потирають.], про скарги, що Хвильовий дуже лається, бо ж він, Пилипенко, «трошки не такої мови вживав»[30 – Ще б пак: «літературний піп», «несвідомий дурень», «свідомий провокатор» і т. д. – мова воістину «не така».], покиньмо «туманну теорію вітаїзму та «азіатський ренесанс», який «може замолоду луснути»[31 – Недарма ж ми прохали не чіпати цієї «історії», як чужої даним суперечкам.], не будемо говорити й про ті «обставини», що не давали нашому другу в свій час висловитись на сторінках «Культури і побуту», бо «обставини» ці ясні: політика річ слизька, і мистецтво річ тендітна і треба її знати. Покиньмо поки що й питання про кризу, що його зовсім не до місця вліплено в цей розділ[32 – До речі, вінегретна будова статті страшенно заважає вдуматись; отже, товариші «плужани» мусять бути вдячними нам, що ми цей меморандум приводимо до порядку.]. Отже, не будемо говорити про це. Перейдемо до суті першого розділу, який, як відомо, трактує мистецтво, який мусив бути передмовою до дальших висновків і який, за відсутністю в автора відповідного знання, грає роль туманопускателя[33 – Від слів – «пускати» і «туман».], щоб не видно було, чого автор хоче, і щоб видно було, що автор страшенно «вчений».

Отже, «чого не договорює Хвильовий», тов. Пилипенко поки що не сказав нам, але зате він сказав:

«Безпідставно накидають мені формулу – «мистецтво є будівництво життя» проти ясної плеханівської, марксистської «пізнавати, щоб будувати»[34 – Див. мою статтю в № 4 «Плужанина» – «Від агітації до пропаганди».]. Як бачите, наш друг уже викручується, йому вже сказали, очевидно, що єдиний марксистський теоретик мистецтва є не хто інший, як Плеханов. Він зрозумів нарешті, що без визначення мистецтва до організаційної проблеми підійти не можна. Але, зрозумівши все це, він влітає в такий скандальний ляпсус, який йому й не снився. «Це один із прикладів зарозумілості С. Пилипенка, це тон його памфлетів[35 – Ось почитайте-но, я всіх вас повчу й навчу.]]».

Отже, зі слів плужанського ідеолога, мистецтво, за марксистом Плехановим, є «пізнавати, щоб будувати»[36 – Див. мою, Пилипенкову, статтю в № 4 «Плужанина».]. Словом, сказано добре. Та не добре виходить, коли ми розгортаємо відповідний том цього ж таки марксиста Плеханова: з нього, з цього тому, ми узнаємо, що такої нісенітниці великий філософ ніколи не говорив і не міг сказати. І зовсім надаремно турбується № 4 «Плужанина» – Плеханов залишиться Плехановим. Бо й справді: коли ми кажемо «пізнавати, щоб будувати», то логічно мусимо припустити й протилежне: «пізнавати, щоб руйнувати». Іншими словами: пізнання має дві вдачі – однією руйнує, другою будує. Отже, консеквентно ми мусимо дійти до такої софістики: оскільки пізнання має дві вдачі, то хіба митець пізнає тільки для того, щоб будувати? Хіба він не пізнає для того, щоб руйнувати? Конкретно: хіба пролетарський митець з буржуазної країни пізнає для того, щоб будувати цю буржуазну країну? Такі запитання мусять посипатись зо всіх боків, і на них треба відповісти. Але відповісти на них не можна, бо вони витікають з хибної предпосилки.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<http://www.litres.ru/mikola-hviloviy-8345444/apologeti-pisarizmu/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примітки

1

Див. останні числа «Журналиста» й «Красной нови».

2

Курсив наш.

3

На радянському себто.

4

Підкреслення автора.

5

ЛНВ. - 1925. - № 12 (приміт. упор.).

6

Про це поговоримо далі.

7

Пригадаймо хоч би оте знамените «*horribile dictu*» - з «першого шмата».

8

Висловлюючись різко.

9

Коли взяти на увагу нашу малокультурність.

10

Про ці думки річ буде далі.

11

Про цю «кримінальну справу» ми будемо говорити в другому розділі.

12

Рефрен Пилипенків.

13

Як це він пише у своєму «другому шматі».

14

Мовляв, ця душа не є вже моноліт.

15

Очевидно, заслужили, друзі!

16

Чому не клопоть або галушка? – М. Х.

17

Це і сам її творець визнає.

18

Безконечно (латин.).

19

«Я поволі частково, – пише він у другому «шматі», – зрікаюсь деяких своїх поглядів під обстрілом супротивників».

20

Прямо-таки до «невідомих обріїв».

21

Той самий, що визначив свідомість.

22

Таки гнилої.

23

«Теж зарозумілість»: наче піп з автокефалії.

24

Мовляв, «організаційні зміни неминучі».

25

Літакадемії, гуртки культурної самоосвіти і т. д

26

Ви цілком справедливо думаєте.

27

Також люб'язність і в Пилипенка е, тільки до «захеканців».

28

Таке презирство і в Пилипенка є, тільки до комуністів із ВАПЛІТЕ.

29

Оскільки це не склока, то й хай потирають.

30

Ще б пак: «літературний піп», «несвідомий дурень», «свідомий провокатор» і т. д. – мова воістину «не така».

31

Недарма ж ми прохали не чіпати цієї «історії», як чужої даним суперечкам.

32

До речі, вінегретна будова статті страшенно заважає вдуматись; отже, товариші «плужани» мусять бути вдячними нам, що ми цей меморандум приводимо до порядку.

33

Від слів – «пускати» і «туман».

34

Див. мою статтю в № 4 «Плужанина» – «Від агітації до пропаганди».

35

Ось почитайте-но, я всіх вас повчу й навчу.

36

Див. мою, Пилипенкову, статтю в № 4 «Плужанина».